# Kék Pelikan

# Ajánló

Készítette: Jakab György

**Elsősorban olyan osztályfőnököknek, illetve iskolapszichológusoknak ajánlom, akik nagygimnazista osztályuk van(16+), vagy olyan végzős középiskolásokkal foglalkoznak, akik életkezdési problémákkal ("kapunyitási pánikkal") küzdenek. A film jól használható ún. rendőrségi bűnmegelőzési program abszolválásaként, különösen színházi nevelési társulattal való kooperációban.**
**Végül a film használható 12-es történelem órán a rendszerváltás társadalmi-morális recepciójának szemléltetéséhez.**

**Film névjegye:**
A film adatlapja: https://nfi.hu/filmek/kek-pelikan.html
**Hossza:** 89 perc
**Zsánere:** Animációs dokumentumfilm
**Szüzséje:** 1988-ban, kevéssel a vasfüggöny leomlása előtt kezdődik a film. Magyarországon már mindenki igényelhet világútlevelet, kinyíltak a határok, felszabadult az utazás lehetősége. A vonat és a busz azonban nagyon drága. **Mit ér a szabadság, ha nem lehet élni vele?** Az Európába vágyódó három jóbarát, Ákos, Laci és Petya valahonnan megkapja egy srác telefonszámát, aki hamis vonatjegyeket árul. A fiúk annyira amatőrnek találják a jegyet, hogy úgy döntenek, nem használják fel -- inkább maguk próbálnak hamis jegyet készíteni. A nemzetközi jegypénztárakban színesnyomott jegybetétre kézzel írva, indigóval (Kék Pelikan -- KP) vezetik rá a pénztárosok az utazási adatokat, ami enyhe sav hatására teljesen elhalványul. Egy budapesti bérház alagsorában megkezdődnek a kémiai kísérletezések…
**Alkotók**
Rendező: **Csáki László**
Forgatókönyvíró: **Csáki László**
Zene: **Miklós Preiszner**, **Tövisházi Ambrus**
Szereplők: **Thuróczy Szabolcs**, **Csőre Gábor**, **Trokán Nóra**, **Rujder Vivien**, **Olasz Renátó**, **Kenéz Ágoston**, **Börcsök Olivér**

**Filmpedagógiai szempontú értékelése:**

Nagyon sok filmes műfaj keveredik a Kék Pelikánban -- dráma, animáció, szociofilm --, de ha a születését és lényegi jellegét tekintjük, akkoregyértelműen **dokumentumfilm**. Az alkotók dokumentarista módszerekkel tárták fel a témát -- az InterRail vonatjegyek hamísítását a '90-es években --, dokumentarista módon találták meg a téma fókuszát -- a jegyhamisítás "nagyipari módszerét" kifejlesztő csapat tagjaival készítettek sokórás mélyinterjúkat --; végül pedig dokumentarista módon, témaszálak mentén szerkesztették egybe -- alapötlet születése, a hamisítás műszaki problémái, terjesztő hálózat kiépülése, rendőrségi nyomozás kiindulópontja, a MÁV adminisztráció reakciói stb.

A film ebben az eredeti, dokumentumfilmes formájában **két súlyos problémá**val küzdött:

> ¤ az egyik, hogy a hamis InterRail-jegyezés már annak idején is egy(-két) *szűk szubkultúrát érintett*: az egyetemista, illetve konferenciázó fiatal tudósok világát. Az erről szóló film harminc év elteltével -- művészi rásegítés nélkül -- alkalmasint ennek a szűk szubkultúrának a szűk maradékát fogja csak érdekelni.
>
> ¤ A másik probléma, hogy ha esetleg, véletlenül, mégiscsak sikerülne a filmnek átlépnie az eredendő közönség korlátait, és elérné a mai Z-generáció stiklikre hajlamos fiataljait, akkor azokat egyértelműen a bűn útjára taszítaná, vagy legalábbis felmentést adna a morális kételyekkel küzdőknek a szürkezónából a feketébe való átlépésre.

Az alkotóknak kellően nem méltatható / méltányolható döntést hoztak mind a két alapproblémával kapcsolatban. Nem tagadták le a problémákat, nem próbálták bagatelizálni, "újrapozícionálni" őket, hanem inkább belementek. Úgy döntöttek, időt-energiát nem kímélve a **mélyére mennek a témának**, és ezáltal teszik hozzáférhetőbbé és gondolkodtatóbbá a filmet -- végezetül pedig ennek rendelték alá a film művészi-vizuális kivitelezését.

Itt, a film jellegének bemutatásánál, nem mennék bele, hogy a dramaturgiailag, illetve a jelenetalkotásban konkrétan hol és milyen mélyítő döntéseket hoztak az alkotók -- erről alább még fogok írni --, hanem inkább két olyan momentumot emelnék ki, amelyek a KP dokumentumfilmes jellegét jelentősen módosítják.

Az egyik, hogy terjedelmének 95%-ban a **animáció** -- vagyis rajzolva van. Ez nyilvános számos dokumentarista problémának a megoldásaként született -- nem mellesleg azért, mert a történet középpontjában álló

hamisító csapat tagjai nem egyeztek bele, hogy arcukat/teljes nevüket/személyazonosságukat vállalva szerepeljenek a filmben. A rajzos animációnak azonban rendkívül erőforrásigényes vizuális forma, számos egyszerűbb, olcsóbb, gyorsabb alternatívája akadhatott volna – a korabeli filmdokumentumokból (reklám, híradó) válogatott alájátszásoktól az élőszereplős imitált újrajátszásokig --, amik azonban vagy a film fókuszát zilálták volna szét, vagy a hitelességét ásták volna alá.

A rajzos animáció, amely egyszerre tartalmaz **hiperrealisztukus** ábrázolásokat a környezetről és **stilizálás**t a főhösök arcáról, sajátos hatást eredményez: hitelességet a külvilágot illetően, és érzelmi telitettséget/átéltséget annak a szempontjából, aki a történetet meséli épp.

A részlet realista rajzolás teszi lehetővé továbbá, hogy a késő Kádár-kor/rendszerváltás tárgyi kultúrája, illetve a rendszerváltás kispályás ügyeskedése önálló hangulatfestő elemként jelenjék meg. Korabeli filmdokumentumos bejátszásoknál az a fajta tárgyhalmozás, ami a filmben látható, rendkívül megterhelő, hovatovább zavaró lenne. Így, rajzos animációként a szocialista háztartási / vegyiáru-bolt sivár kínálata, a rákospalotai betondzsungel, a MÁV-adminisztráció falansztere önálló **audiovizuális etűd**dé növik ki magukat. A célcsoportokat illetően a film alkotógárdája egyszerre utazik a hajdani hamisinterrailes-szubkultúra Aha!-élményére, és a későszocializmus nyomasztó / szabadsághiányos atmoszférjának ábrázolására.

A másik dokumentumfilmességet színező döntés hátterében a **szervezett-folytatólagos bűncselekmény** ábrázolásának problémája állt. Nagyon adta volna magát a bagatellizálás: végülis a "légynek sem ártottak" -- csak európai vasúttársaságoknak okoztak milliárdos bevételkiesést, de hát vasúttársaságokkal nehéz empatizálni! Maga a hamisítás szervezettsége -- üzemszerűsége, a terjesztői hálózat folyamatos építése, fogyasztók szervezése -- mégis riasztó hasonlóságot mutat egy kábítószer-vegykonyhához. A KP-alkotógárda mégis úgy döntött, hogy bemutatja: teljes kémiai, pecsét hamisítási, útvonal optimalizálási részleteiben a folyamatot. És a hatás valóban dermesztő: szárazan aprólékos, mint egy titkosügynök-**kiképző film**. Hasonló intenzitása van a lebukást közvetlenül megelőző időszak drámaiságának. A film feszültsége -- ahogy a képi világa is – olyan, mint egy **pszichothriller**é. Az alkotók a bagatellizálás helyett a belemenős bemutatást választották, és az eredmény nagyon ütős-erős.

Mindezt azért mondtam el, mert az utóbbi időszak magyar filmterméséből **leginkább ezt a filmet látom érdemesnek arra, hogy az iskolai** műfeldolgozás eszkörendszerének megmozgatásával segítse a befogadást. Maga az alkotógárda is komoly lépéseket tett a lehetséges közönséghatárok tágítása érdekében, a dokumentumfilm kereteit messze meghaladó erőforrásokat mozgatott meg azért, hogy a Z-generációs nézők befogadják a harminc éves cselekményt -- vizuálisan, történetmesélési technikában. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy tantermi vetítéskor a KP önműködő lenne: dolgozni kell a lehetséges kapcsolódási felület megteremtésén, csakúgy mint a törvénysértésben rejlő vagányság helyes mederben tartásán.

**Kiknek ajánlom?**

A nagygimnazista-korosztálynak, **különösen a 12-es**eknek – a film főhőseinek a problémája, a kapunyitási pánikkal / életkezdési tanácstalansággal küzdő hamisítócsapatnak a helyzete leginkább számukra átélhető. Ezen belül is várható, hogy két (alkalmasint fiú)típus lehet fogékony a film a film üzenetére -- velük kapcsolatban érdemes a tantermi feldolgozást is finomítani, rájuk igazítani, nekik testre szabni.

Az egyik az **alkalmi, rekreatív célú marihuána használók** köre, akik a családi kontroll alól kikerülve, pénzhiányban, egzisztencia nélkül könnyen kerülhetnek abba a helyzetbe, hogy saját kapcsolataikat használva terjesztőnek állva/dílerként egyszerre oldják meg a szer-utánpótlási és az anyagi gondjaikat. Az ő helyzetükre való tekintettel mindnképp érdemes valamilen keretezésű csoportbeszélgetéssel körbejárni a KP-nak azt a részét, amikor egy barátnő nyaggatására az egyik főszereplő belemegy, hogy ne csak saját célra, hanem a baráti kör megrendelésére is gyártsanak hamisított jegyeket.

A másik, a film témájában érintett csoportot az számítógépes fiúk, a **"kockagyerekek"** köre. Ők is szinte biztosan belefutottak már "szürkezónás" helyzetekbe – amikor feltört játékprogramokat lehetett olcsón, vagy más feltört játékért cserébe letölteni; lopott jelszóval kereskedő netes oldalon is jártak; olyat is láttak, hogy krekkelés miatt egy időre szabadon használhatóvá vált egy fizetős site. Nyilván felmerül bennük, hogy milyen lenne egy ilyen adódó helyzetet kihasználni, aktívan közreműködni az előidézésükben, estleg megrendelésre előállítani ilyen helyzetet.

A feldolgozó foglalkozások során kulcsfontosságú lenne a bűntetőjogi szempontból szintlépésnek számító működési módokat elkülöníteni. A **felhasználói** / **saját szükségletre előállító** / **másoknak**

**megrendelésre dolgozó** fogalomhármas eredendően kriminalisztikai terminus – a KP-hoz kapcsolódó feldolgozó foglalkozásoknak az ehhez kapcsolódó üzemmódokat kell belülről bejárniuk, szubjektív szempontból láttatniuk, ha lehet, beláttatniuk: az egyes stációknak milyen a visszahatása a benne működőkre.

**Milyen formában javaslom feldolgozni?** A KP két lehetséges nevelési fókuszra -- és egy további oktatási/szemléltetési apropóra -- ad lehetőséget:

¤ **az egyik fókusz** : hogyan lehet éretlen/motiválatlan/kiforrott életcéllal nem rendelkező fiataloknak saját szükségleteiket követve eljutniuk odáig, hogy egy sok ember koordinációját igénylő kivállalkozást sikerrel működtessenek?

¤ **a másik:** milyen külső és belső fékek tartják vissza a szürkezónában tevékenykedőket attól, hogy tovább sodródjanak a feketezóna felé?

A második fókusz önmagában is megállja a helyét egy tantermi foglalkozás témaválasztásakor, az első fókuszhoz azonban mindenképp szükséges némi kiegészítés a morális kockázatokkal kapcsolatban. Fontos ugyanakkor tudatosítani: egyszerre két fókusza egy foglalkozásnak nem lehet, különben fönnáll az értékek teljes összekuszálódásának veszélye. (Az nem jó üzenet, hogy a jegyhamisítás bár kisvállalkozásként fontos személyiségérlelő feladatot töltött be, erkölcsileg vállalhatatlan magatartás...)

¤ **Oktatási apropóként** a KP használható a rendszerváltáskor jelentkező **társadalmi értékzavar / anómia** szemléltetésére -- a késő Kádár-kori állam lazuló szabály-betartó funkciója (fusizó-géemkázó világ) és a rendszerváltás utáni szervezett bűnözés (olajszőkítés, Energol, Portik, belvárosi kaszinók, éjszakai szórakozóhelyek) közötti "hiányzó láncszem" megtalálásához. A késő Kádár-kor/rendszerváltás tárgyi kultúrájának, illetve a rendszerváltás kispályás ügyeskedésének ütős, konkrét és metaforikus művészi megformálása látható a filmben. Ezt elsősorban történelemórai keretek közt érdemes bemutatni, szemléltető -- vagyis gondolkodtató, de bele nem éreztető -- módon, más filmes feldolgozások szinergikus hatását kihasználva ( Salamon András Z**sötem** (1992), Török Ferenc **Moszkva tér** (1997), Grunwalsky **Gengszterfilm** (1999)). Esetleg művészeti órán, rajztanár bevonásával is történhet.

## Formátumok

Az alábbiakban feldolgozási metódusokra fogok javaslatot tenni abban a sorrendben, hogy mekkora és milyen jellegű ráfordítást igényelnek tanári oldalról.

Először a **dramatikus** formákra térek ki. Ezek a leginkább erőforrásigényes feldolgozási formák --- egyetlen szaktanár kivitelezésében nemcsak hogy gazdaságtalanok, hanem megvalósíthatatlanok. Pályázati pénz becsatornázásával, szaktanárok együttműködésével, drámapedgógiai szakemberek bevonásával azonban rendkívül ígéretes -- sokszor bemutatható, utaztatható -- megoldások születhetnek.

Szintén erőforrásigényes feldolgozási forma lehet, de pusztán iskolai szaktanárok összefogásával is megoldható, hogy **projekthetet** szenteljenek a filmnek -- azokban az iskolákban, ahol ez a műfaj egyébként is honos már. Ezáltal maximálisan kihasználható lenne az komplex tudást, amely a hamis InterRail-jegyek előállításához, terjesztéséhez, kockázatminimalizáló forgalmazásához kell. (Kémiai szempontból ki lehet próbálni a különböző redoxi-reakciók fakító hatását különböző nyomtatványokra; számítógépes kiadványtervezővel lehet jegyborítót tervezni; földrajzos tudás kell a jegyen feltüntetett úticélok, illetve a jegyen szintén felüntetett útvonalterv harmonizálásához… a terjesztőhálózat kiépítése pedig a vállalkozói ismereteken belül a marketing tapasztalatokat gyarapíthatja. Különösen izgalmas lehet, ha a diákok hamisító-, illetve rendőrcsapatokba oszolva végzik a munkát, egymás ellen dolgozva.)

Közepesen erőforrásigényes forma a **táblás játék készítés**. Új játék tervezése természetesen nagyon nehéz feladat még felnőtteknek is, nemhogy 12-eseknek, de meglévő társasok "**újrabőrözése (reskinning)**" a hamisítás-üzem játékmechanikájának megfelelően már nagyon is kivitelezhető 17-18 éves korosztálynak. Itt elsősorban az olyan erőforrással gazdálkodó játékok jönnek szóba, amelyeknél összemérhetelen szempontok közt kell megtalálni az optimumot: pl. pénzbevétel, lebukási kockázatkezelés, előre nem tervezett műszaki fejlesztés.

A "legolcsóbb" és legkevésbé szórakoztató forma a **tanórai csoportos beszélgetés** -- ehhez is igyekszem azonban élményszerű játékokra javaslatot tenni.

## Tanácsok

A dramatikus feldolgozási formák közül is kiemelkedik élményszerűségével a **TIE-előadás / tanítási dráma** mint műfeldolgozó formátum. Ehhez nem egyszerűen drámatanára, hanem színházi nevelési társulat bevonására van szükség : ők előkészítenek egy előadást a film nyomán, amelyet kulcsfontosságú pontokon megszakítanak, és interaktívvá tesznek. Az darab drámai csúcspontjain "kinyítják" az előadást: a nézők szerepbe lépve -- vagy szavazással -- döntéseket hozhatnak, amelyek hatását aztán a színészek az előadás folytatásakor beépítenek a történetbe, megmutatják a döntés következményeit.

A Kék Pelikán esetében olyan feldolgozó drámát lenne érdemes konstruálni, amely a főszereplők filmen kívüli életét mutatná be: pl.¤ előéletük-magánéletük hogyan segíti vagy hátráltatja őket a hamisítás üzemszerűsítésben? kinek mennyi a veszteni valója, és ez hogyan hat a kockázatvállalási hajlandóságára? Hogyan változik ez a történet folyamán? (Gazdag szülők vs. csonka család; van állandó barátnője vs. nincs, és nehezen is tud szerezni; a befolyó pénzből lakást vett vs. autót vett; családot alapít vs. hedonista, egyedül él)

¤ Mi lenne, ha tartós, közepesen kockázatos működés helyett egyszeri-véges, de nagyobb kockázatot jelentő vállalkozásra váltanának át, vagy fordítva: a jegyhamisítással szerzett tapasztalatukat megpróbálnák törvényes, de hasznot csak nagyon hosszú távon hozó vállalkozásban hasznosítani?

¤ Mit tehettek volna, hogy azt a fajta lebukást, amelyet a film is dokumentál, elkerüljék? Hogyan lehetett volna a rendőrségnek hamarabb lefülelnie a hamisítókat?

A film három főszereplője egy jelenetben megvitathatná a lehetséges alternatívákat, ahol aztán egy "nyitással" a néző diákok beléphetnének egy-egy főhős szerepébe. A rendőrségi jelenetben két nyomozó vitatkozik, hogy hol kezdjék a kihallgatásokat: a hamis jeggyel lebukott utasoknál, a MÁV-nemzetközi osztály munkatársainál, vagy szervezzenek be egyetemi hallgatókat, akik "saját szükségletre" próbálnak hamis InteRailt szerezni?

A TIE-előadásnál kisebb ráfordítást igényel **a kétlépcsős drámafeldogozás**. Ez a formátum egy ráhangoló foglakozásból, és feldolgozó drámajátékokból áll. Az előbbinek a gazdája rendszerint a szaktanár, az utóbbinak a játékmestere egy drámapedagógus. A ráhangolás célja, hogy a diákok saját életükből-élettapasztalatukból olyan

élményeket/implicit tudást mozgósítsanak, amely valahogy hasonlít a filmben lévők helyzetéhez. A feldolgozó játékok pedig azt célozzák, hogy a filmben előforduló komplex, nehéz, át nem látható helyzeteket "szétszálazva" transzparenssé tegyék. A ráhangoló játék része lehet, hogy BKV- s bliccelést, metrós ellenőrzést hogyan úsztak meg, koncertre hogyan jutottak be jegy nélkül, stb. Kibontandó filmbeli komplex-implicit helyzetre jó példa, amikor az egyik hamisító hős MÁV-pecsétet rendel meg egy garvírozómestertől, amit úgy kell megmagyaráznia, hogy összhangban legyen a rendelt pecsét tulajdonságával, mégse derüljön ki a valódi szándéka. E változat feldolgozására tökéletesen alkalmas az **imrószínházas eszköztárban naivjátékként** ismert forma. A szituáció egyik szereplője nem tudja, hogy ő kit játszik, a másik szereplővel folytatott beszélgetésből, utalásokból kell rájönnie, hogy ő kicsoda – a közönség és a jelenet másik szereplője persze tudják ki ő. A "naiv szereplő" nem kérdezhet rá, sőt kérdéseket is csak a szituációba illeszkedően tehet föl. Különösen izgalmas lehet egy olyan bonyolultabb játék, hogy a szitációban egy "naiv rendőr" is jelen van, aki ha hamarabb jön rá, mi a ki nem mondott illegális megrendelés tárgya, mint a mester, akkor ő nyert (különben pedig a mester).

A tantermi csoportos beszélgetés izgalmas formája lehet a **kétpárti vita**, ahol az osztály először közösen megállapodik a filmmel kapcsolatos megosztó, morális kérdésekről és a vita időtartamáról. A vitázó pártok egymással szemben foglalnak helyet, majd vezérszónok érvelnek állításaik mellett, a másik párt állításai ellen. Akinek megváltozik a véleménye, az átül az ellentétes oldalra, az győz, akinek a másik táborból több embert sikerül a meghatározott idő leteltével átülésre bírnia. A tanár moderálja a vitát.

**Ajánlott irodalom:**

**Pakliépítő (stack building) kooperatív társasjátékok témájában**

• Jesztl József -- Lencse Máté: Társajáték-pedagógia | Taní-tani Könyvek | Demokratikus Ifjuságért Alapítvány | Budapest 2018

Különösen a **Játékos kódex** c. fejezet 54—63. oldal

**TIE / színházi nevelési társulatok ügyében**

• Színházi Nevelési és Színházpedagógiai Kézikönyv | szk. Cziboly Ádám | InSite Drama 2017

Különösen a **Színházi nevelési / Színházpedagógiai Fogalmak Glosszáriuma** c. rész -- 146 --167. oldalak

• Dráma -- pedagógia -- színház -- nevelés | Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet | Budapest 2016

Különösen a **Drámapedagógia és Színház** fejezet – 271-312. oldalak